

BIBLIOGRAFIA

- AGRAWAL, O.P.; NARAIN, H.; PRAKASH, J. (1992) "Development of iron metallurgy in ancient India", *Archeometallurgia. Recherche e prespective. Atti del Colloquio Internazionale di Archeometallurgia (Roma, 1988)*, pp. 369-399
- AHITUV, S. (1978) "Economic factors in the Egyptian Conquest of Canaan", *Israel Exploration Journal*, 28, pp. 93-105
- ALAMINOS, A.; OJUEL, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1991) "Algunas observaciones sobre el comercio colonial en la costa central y meridional de Catalunya en época arcaica", *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica (Barcelona, 1990)*, pp. 275-294
- ALBRIGHT, W.F. (1963) *The Biblical Period from Abraham to Ezra, an Historical survey*. New York.
- ALMAGRO BASCH, M. (1953) *Las necrópolis de Ampurias, vol. I*. Diputación de Barcelona - C.S.I.C. Barcelona.
- ALMAGRO BASCH, M. (1955) *Las necrópolis de Ampurias, vol. II*. Diputación de Barcelona - C.S.I.C. Barcelona.
- ALMAGRO GORBEA, M. (1977) "El pic dels Corbs de Sagunto y los campos de urnas del NE de la Península Ibérica", *Saguntum*, 12, pp. 89-141
- ALMAGRO GORBEA, M. (1990) "Los campos de urnas en la Meseta", *Zephyrus*, XXXIX-XL, pp. 31-47
- ALMAGRO GORBEA, M. (1993) "La introducción del Hierro en la Península Ibérica. Contactos precoloniales en el periodo Protoorientalizante", *Complutum*, 4, pp. 81-94
- ALONSO, N.; GARCÉS, I.; JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.B.; MIRÓ, J.M.; ROS, M.T.; ROVIRA, M.C. (1994-96) "L'Assentament dels Vilars (Arbeca, Les Garrigues): Territori, recursos i activitats productives", *Gala*, 3-5, pp. 319-339
- ALVAREZ, R; CUBERO, M. (1999) "Los pila del poblado ibérico de Castellruf", *Gladius*, XIX, pp. 121-142
- APRAIZ, J. (1958) *Tratamientos térmicos de los aceros*, Ed. Dossat. Bilbao

- APRAIZ, J. (1978) *Fabricación de hierro, aceros y fundiciones, tomo I*. Ed. Urmo. Bilbao.
- ARRIBAS, A. (1976) *Los Iberos*. Ed. Aymá. Barcelona
- ARTEAGA, O. (1978) "Problemática general de la iberización en Andalucía Oriental y en el Sudeste de la Península", *Ampurias*, 38-40, pp. 23-60
- ARTEAGA, O. (1979) *Vinarragell (Burriana – Castellón) II*. Trabajos Varios del SIP, 61. Valencia.
- ARTEAGA, O.; PADRO, J.; SANMARTI, E. (1978) "El factor fenicio en las costas catalanas del Golfo de León", *Els Pobles Prerromans del Pirineu. II Col.loqui d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà 1976)*, pp. 129-135.
- ARTEAGA, O.; SCHUBART, H. (1986) "El mundo de las colonias fenicias occidentales", *Homenaje a Luís Siret*, pp. 499-525
- ASENSIO, D.; BELARTE, C.; FERRER, C.; NOGUERA, J.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1994-96) "El jaciment del Barranc de Sant Antoni (Ginestar, Ribera d'Ebre)", *Gala*, 3-5, pp. 231-246
- ASENSIO, D.; BELARTE, C.; FERRER, C.; NOGUERA, J.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1994-96) "El poblament de les comarques del curs inferior de l'Ebre durant el Bronze Final i la Primera Edat del Ferro", *Gala*, 3-5, pp. 301-317
- ASENSIO, D.; MIRÓ, M.; SANMARTÍ, J. (2002) "El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre): un estat de la qüestió", *Ilercavonia*, 3. *I Jornades d'Arqueologia Ibèrica a l'Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 185-203
- AUBET, M.E. (1994) *Tiro y las colonias fenicias de occidente*. Crítica. Barcelona.
- AUBET, M.E. (1993) "El comerç fenici i les comunitats del ferro a Catalunya", *Laietania*, 8, pp. 23-40
- AULADELL, J. (1992) *Origen i estudi tipològic de l'utilitatge de ferro agrícola, industrial i domèstic ibèric a Catalunya*. Tesi de Llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona.
- AULADELL, J. (1993) "Metal·lúrgia i útils fèrrics agrícoles / ramaders prerromans a l'àrea laietana", *Gala* 2, pp. 227-236.

- AULADELL, J. (1997) "En referència a les claus de pany fèrriques iberes: tres exemplars de la Laietània", *Miscel·lània Arqueològica 1996-97*, pp. 141-146
- AULADELL, J. (2001) "Metallographic report about materials from Karkur", *Karkur, a late roman site in Negev* (en premsa). Ben Gurion University. Beer-Sheva.
- AULADELL, J. (2003) "Aproximació a l'estudi arqueometal·lúrgic a partir dels materials de ferro de Puig Castellar", *Finestrelles*, 12, pp. 243-248
- AULADELL, J.; SIMON, J. (1997) "Anàlisi metalogràfica d'elements fèrrics preromans: una aproximació als mètodes siderúrgics a la Laietània", *Pyrenae*, 28, pp. 119-132
- AVNER, S.H. (1979) *Introducción a la metalurgia física*. McGraw-Hill. México
- BALIL, A. (1952) "El poblado layetano del Turó de Can Oliver en Sardañola (Barcelona)", *Archivo Español de Arqueología*, XXV, pp. 374-379.
- BALIL, A. (1952) "El poblado layetano de Puig de Olorde", *Archivo Español de Arqueología*, XXV, pp. 379-380
- BARBERÀ, J. (1968) "La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar (Col. Rubió de la Serna)", *Ampurias*, XXX, pp. 97-150
- BARBERÀ, J. (1969-70) "La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar (excavación 1968-69)", *Ampurias*, XXXI-XXXII, pp. 169-189
- BARBERÀ, J. (1990) "Formació i desenvolupament de la cultura Ibèrica al Vallès", *Limes 0*, pp. 44-51.
- BARBERÀ, J.; DUPRÉ, X. (1984) "Els Laietans, assaig de síntesi", *Fonaments* 4, pp. 31-86.
- BARBERÀ, J.; PASCUAL, R. (1969-70) "El poblado prerromano de la muntanya de Sant Miquel en Vallromanes – Montornés (Barcelona)", *Ampurias*, XXXI-XXXII, pp. 203-242
- BARBERA, J.; PASCUAL, R.; CABALLÉ, M.; ROVIRA, J. (1960-61) "El poblado prerromano del Turó de Can Olivé, de Cerdanyola (Barcelona)", *Ampurias XXII-XXIII*, pp. 183-219
- BARBERÀ, J.; PASCUAL, R.; CABALLÉ, M.; ROVIRA, J. (1962) "El poblado prerromano del Turó de Can Olivé, de Cerdanyola (Barcelona), segunda y última etapa de las excavaciones", *Ampurias XXIV*, pp. 147-159.

- BARBERÀ, J.; SANMARTÍ, E. (1982) *Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro (Sant Just Desvern, 1974-1975-1977-1981)*. Monografies Arqueològiques 1. Institut de Prehistòria i Arqueologia – Diputació de Barcelona. Barcelona
- BARRECA, F. (1974) *La Sardegna fenicia e punica*. Ed. Chiarella. Sassari.
- BARRIAL, O. (1991) “Noves dades sobre les inhumacions infantils del Turó de Ca N'Olivé”, *Limes* 1, pp. 137-140.
- BARRIAL, O; FRANCÈS, J. (1985) “Les escultures ibèriques zoomorfes del Turó de Ca N'Olivé (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)”, *Empúries* 47, pp. 254-263.
- BATISTA, R.; MARTIN, R. (1959) "Excavaciones en la Torre dels Encantats", *Ampurias*, XXI, pp. 273-275
- BEA, D; DILOLI, J.; VILASECA, A. (2002) “El Turó del Calvari (Vilalba dels Arcs, Terra Alta). Un recinte singular de la primera edat del ferro al curs inferior de l'Ebre”, *Ilercavonia*, 3. *I Jornades d'Arqueologia Ibèrica a l'Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 75-87
- BELARTE, M.C.; NOGUERA, J.; SANMARTÍ, J. (2002) “El jaciment del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre). Un patró d'habitat ibèric en el curs inferior de l'Ebre”, *Ilercavonia*, 3. *I Jornades d'Arqueologia Ibèrica a l'Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 89-110
- BELARTE, M.C.; MASCORT, M.T.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1994) “L'assentament protohistòric del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre)”, *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, pp. 63-72
- BENITO, N.; BURJACHS, F.; ESPADALER, M.M.; DEFAUS, J.M.; MOLINA, M. (1986) “Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrer de Mar, el Maresme) durant l'any 1984. Resultats preliminars i noves dades estratigràfiques”, *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, pp. 15-23
- BLANCO, A. GONZÁLEZ, C.; SCHUBART, H. (1985) *Los fenicios*. Cuadernos, 1. Historia 16. Madrid.
- BLANCO, A.; ABAD, L. (1988) *Los iberos*. Historias del Viejo Mundo, 16. Historia 16. Madrid.
- BLASCO, A.; EDO, M.; BAÑOLAS, L.; ARENAS, J.A.; VILLALBA, M.J. (1989) “Les sitges ibèriques del solar de Can Tintorer i altres vestigis de la

- recuperació del sector miner”, *Actes de les Primeres Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, I*, pp. 151-160
- BOSCH, J.; ENRICH, R.; LLORENS, J.M.; MATARÓ, M.; PÀMIES, A.; PARDO, J.; RUEDA, J.M.; SERRAT, J. (1986) “Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)”, *Tribuna d’Arqueologia 1984-1985*, pp. 121-132
- BOSCH GIMPERA, P. (1914) “Campanya arqueològica de l’Institut d’Estudis Catalans al límit de Catalunya i Aragó (Caseres, Calaceit i Maçalió)”, *Anuari de l’Institut d’Estudis Catalans, vol. V*, pp. 819-838
- BOSCH GIMPERA, P. (1919) *Prehistòria catalana*. Barcelona
- BOSCH GIMPERA, P. (1915-20) “La necròpolis de Perelada”, *Anuari de l’Institut d’Estudis Catalans, vol. VI*, pp. 590-593
- BOSCH GIMPERA, P. (1915-20) “El donatiu de Puig Castellar per don Ferran de Sagarra a l’Institut d’Estudis Catalans”, *Anuari de l’Institut d’Estudis Catalans, vol. VI*, pp. 593-597.
- BOSCH GIMPERA, P. (1915-20) “Les investigacions de la cultura ibèrica al Baix Aragó”, *Anuari de l’Institut d’Estudis Catalans, vol. VI*, pp. 641-671
- BOSCH GIMPERA, P. (1932) *Etnologia de la Península Ibérica*. Alpha Ed. Barcelona.
- BROTHWELL, D.; HIGGS, E. (compil.) (1980) *Ciencia en arqueología*. Fondo de Cultura Económica. Madrid.
- BURILLO, F. (1980) *El Valle Medio del Ebro en Época Ibérica (Contribución a su estudio en los ríos Huerva y Jiloca Medio)*. Institución “Fernando el Católico”, nº 751. Zaragoza.
- BURILLO, F. (2002) “*Oppida*, ciudades estado y *populi* en la transición del Ibérico Pleno al Tardío en el nordeste de la Península Ibérica”, *Ilercavonia, 3. I Jornades d’Arqueologia Ibèrica a l’Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 205-220
- CAMPILLO, D. (1991) “Cremació – incineració”, *Limes, 1*, pp. 68-73.
- CAVALHO, J. (1991) “O ferro na antiguidade”, *Arqueologia, 19*, pp. 124-132
- CLEERE, H. (1970) “Notes on the study of early iron industries”, *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, I*, (Praha, 1970), pp. 43-47

- CLEERE, H. (1972) "The classification of early iron smelting furnaces", *Antiquaries Journal*, LII, pp. 8-23
- CLEERE, H. (1989) "Twenty years of bloomery studies in Britain", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 191-211
- CLOP, X.; FAURA, J.M.; GANGONELLS, M.; MOLIST, M.; NAVARRO, C. (1998) *El Pla de la Bruguera. Centre de distribució SONY. Castellar del Vallès, Vallès Occidental*. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 15. Barcelona
- COGHLAN, H.H. (1956) *Notes on prehistoric and Early Ironmaking in the Old World*. Pitt-Rivers Museum, Occ.Paper 8. Oxford.
- COLLIS, J. (1989) *La Edad del Hierro en Europa*. Ed. Labor. Barcelona.
- COLOMINAS, J. (1946) "El poblado ibérico del Turó de la Rovira", *Ampurias*, VII-VIII, pp. 184-214
- CORDOBA, J. (1988) *Los primeros Estados indoeuropeos*. Historias del Viejo Mundo, 6. Historia 16. Madrid.
- CULICAN, W. (1966) *The first merchant venturers. The Ancient Levant in History and Commerce*. Thames & Hudson. London.
- CULICAN, W. (1984) "Fenicia", *Historia de las civilizaciones antiguas, vol. I*, COTTERELL, A. (ed.), pp. 274-287
- CURA, M. (1978) "Contribució a l'estudi de les poblacions preromanes de l'interior de Catalunya", *Els Pobles Preromans del Pirineu. II Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà 1976)*, pp. 177-188
- CURA, M.; FERRAN, A.M. (1978) "El poblament preromà de la Costa de la Vila (Santpedor, Bages)", *Pyrenae*, 13-14, pp. 181-191
- DAREMBERG, C.; SAGLIO, S. (1896) *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, t. III/2*. Hachette et fils Ed. Paris.
- DAYTON, J.E. (1990) *Lead isotope analysis and Archaeology*. Manuscrit de lectura de conferència a la Universitat de Bonn (19/11/1990).
- DECHELETTE, J. (1910-14) *Manuel d'archéologie Préhistorique, Céltique et Gallo-romaine, vol. I-II*. Picard et fils Ed. Paris.
- DE LA PINTA, J.; RIO, J. (1981) *El poblado layetano de Puig Castellar, Sta. Coloma de Gramenet (Barcelona)*. Museo Municipal "Puig Castellar". Sta. Coloma de Gramenet.

- DE SAGARRA, F. (1906) "Descubrimientos arqueológicos en Puig Castellar", *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, III, p. 89
- DELIBES, G. (1995) "El tránsito bronce final – primer hierro en el Duero medio. A propósito de las nuevas excavaciones en el Soto de Medinilla (Valladolid)", *Verdolay*, 7, pp. 151-165
- DELPINO, F. (1981) "Aspetti e problemi della prima età del ferro nell'Etruria settentrionale marittima", *L'Etruria Mineraria. Atti del XII Convegno di Studi Etruschi e Italici (Firenze-Populonia-Piombino, 1975)*, pp. 265-298
- DOTHAN, T. (1982): *The Philistines and their material culture*. Yale University - Israel Expl. Society. Jerusalem.
- DOTHAM, T. (1982) "What we know about the Philistines", *Biblical Archaeology Review*, 8, núm. 4, pp. 21-31
- DUNIKOWSKI, C.; CABBOI, S. (1994) "Les ateliers des Clérimois (Yonne). Typologie des bas fourneaux et evolution", *La sidérurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen (Besançon, 1993)*, pp. 101-112
- DURAN I SANPERE, A. (1973) *Barcelona i la seva història. La formació d'una gran ciutat*. Documents de Cultura. Ed. Curial. Barcelona..
- ELVIRA, M.A. (1988) *El enigma etrusco*. Historias del Viejo Mundo, 11. Historia 16. Madrid.
- ESPELUND, A. (1989) "The operations of bloomery furnace from AD 0-500 in Mid Norway", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 159-168
- ESPELUND, A. (1991) "A retrospective view of Bloomery iron production", *Bloomery ironmaking during 2000 years*, pp. 71-99
- ESTEVE, F. (1974) *La necrópolis ibérica de La Oriola, cerca de Amposta (Tarragona)*. Estudios Ibéricos, 5. CSIC. Valencia.
- FERNANDEZ DE AVILÉS, A. (1946) "El carro ibérico de Montjuich", *Archivo Español de Arqueología*, XIX, pp. 262-263.
- FERNÁNDEZ MIRANDA, A.; OLMOS, R. (1986) *Las ruedas de Toya y el origen del carro en la Península Ibérica*. Catálogos y monografías, 9. Museo Arqueológico Nacional. Madrid.

- FLUZIN, P.(1983) "Notions élémentaires de sidérurgie", *Metallurgies africaines*, pp. 13-44
- FLUZIN, P. (1994) "Interprétation des études métallographiques des scories. Recherche d'éléments discriminatoires", *La sidérurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen (Besançon, 1993)*, pp. 24-30
- FLUZIN, P.; HERBACH, R.; DILLMANN, P. (2001) "Etudes métallurgiques et thermodynamiques", *La ferrería y los molinos de Agorregui*, M.M. URTEAGA (ed), pp. 124-126.
- FOLCH, J.; MENENDEZ, X.; MIRÓ, C.; PUCHE, J.M.; REVILLA, E.; SORRIBES, E. (1988) "El poblat ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)", *Tribuna d'Arqueologia 1987-1988*, pp. 153-162
- FORBES, R.J. (1950) *Metallurgy in Antiquity: a notebook for archaeologist and technologist*. Netherlands-Brill. Leiden.
- FORBES, R.J. (1957) "Metallurgy", *A History of Technology II: The Mediterranean Civilisations and the Middle Ages*, pp. 41-80
- FORRIÈRES, C. (1994) "Du métal à l'objet", *La sidérurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen (Besançon, 1993)*, pp. 31-33
- FRANÇOIS, J. (1843) *Recherches sur le gisement et le traitement direct des minerais de fer dans les Pyrénées et particulièrement dans l'Ariège*. Ed. Garilian-Goeury. Paris.
- FRANKENSTEIN, S. (1997) *Arqueología del colonialismo. El impacto fenicio y griego en el sur de la Península Ibérica y el suroeste de Alemania*. Crítica. Barcelona.
- GARCIA RUBERT, D.; GRACIA, F. (2002) "El jaciment preibèric de Sant Jaume – Mas d'en Serra (Alcanar, Montsià). Campanyes d'excavació 1997-2001", *Ilercavonia, 3. I Jornades d'Arqueologia Ibers a l'Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 37-50
- GARCIA RUBERT, D.; GRACIA, F.; MORENO, I. (2003) "El jaciment de la primera edat del ferro de Sant Jaume – Mas d'en Serra (Alcanar, Montsià). Balanç de les campanyes d'excavació realitzades entre els anys 1997 i 2003", *XIII Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 2003)* (en premsa).

- GARCIA ROSELLÓ, J. (1993). *Turó dels Dos Pins. Necròpolis ibèrica*. Museu Comarcal del Maresme. Mataró.
- GASULL, P.; BLANCH, R.m.; GONZÁLEZ, A.; LORENCIO, C.; MAYORAL, F.; XANDRI, J.; YLL, E. (1986) "Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme a Castellruf (Martorelles, Vallès Oriental)", *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, pp. 53-62
- GAUCHER, G; MOHEN, J.P. (1972) *Typologie des objets de l'âge du bronze en France. Fascicule I: épées*. Société Préhistoriques Française. Paris.
- GENERA, M. (1986): "Els pobles dels Camps d'Urnes al sud de Catalunya: l'establiment del Puig Roig", *Tribuna d'Arqueologia 1985-1986*, pp. 53-61
- GENERA, M. (2002) El poblat del Puig Roig del Roget (El Masroig, Priorat). Darreres intervencions", *Ilercavonia, 3. I Jornades d'Arqueologia Ibèrica a l'Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 51-63
- GENERA, M.; BRULL, C. (1991) "L'establiment del Puig Roig del Roget (El Masroig): una mostra de disseny urbà al bronze final-primera edat del ferro", *Gala, 3-5*, pp. 349-362
- GENERA, M.; ROMEU, J. (1984) "Noves troballes arqueològiques a la comarca del Montsià", *Pyrenae, 19-20*, pp. 247-248
- GLOTZ, G. (1920) *Le travail dans la Grèce Ancienne*. Felix Alcan Ed. Paris.
- GONZÁLEZ PRATS, A; RUIZ, M. (1989) "La metalurgia de Peña Negra en su contexto del Bronce Final del Occidente europeo", *XIX Congreso Nacional de Arqueología, vol. I*, pp. 367-376
- GONZALEZ TABLAS, F.J. (1990) "Transición a la Segunda Edad del Hierro", *Zephyrus, XXXIX-XL*, pp. 49-57
- GONZALEZ TABLAS, F.J. (1990) *La necrópolis de "Los Castillejos" de Sanchorreja*. Acta Samanticensia, 69. Universidad de Salamanca. Salamanca.
- GRACIA, F. (1991). "Materiales etruscos en el poblado ibérico de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona)", *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica (Barcelona, 1990)*, pp. 177-186
- GRACIA, F.; GARCÍA RUBERT, D. (1999) "La primera fase del poblamiento protohistórico en el área sur de la desembocadura del Ebro. El poblado

- fortificado de Sant Jaume – Mas d'en Serra (Alcanar), campanyes 1997-1998”, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 9, pp. 131-155
- GRACIA, F.; MUNILLA, G.; PALLARÈS, R. (1988). *La Moleta del Remei. Alcanar-Montsià. Campanyes 1985-86*. Diputació Provincial de Tarragona. Tarragona.
- GRACIA, F.; MUNILLA, G.; PALLARÈS, R. (1991). “Estructuración del poblamiento y sistemas defensivos en el área de la desembocadura del Ebro. Dos casos de estudio: La Moleta del Remei (Alcanar) i El Castellet de Banyoles (Tivissa)”, *Fortificacions, la problemàtica de l'ibèric Ple: (segles IV-III a.C.) (Manresa, 1990)*, pp. 67-78
- GRACIA, F.; MUNILLA, G.; GARCÍA, E.; VICENT, A. (1997) “La transición de los siglos VII-VI a.C. en el área de la desembocadura del Ebro”, *II Congreso Peninsular de Arqueología (Zamora, 1996)*
- GRACIA, F.; MUNILLA, G. (1993) “Estructuración cronocupacional del poblamiento ibérico en las comarcas del Ebro”, *Laietania*, 8, pp. 209-255
- GRACIA, F.; MUNILLA, G.; GARCÍA, E. (1994-96) “ El período ibérico I en la comarca del Montsià. Poblamiento y organización del territorio”, *Gala*, 3-5, pp. 363-385
- GRANADOS, J.O.(1982) “Cerámicas de importación halladas en los silos del Port (Barcelona)”, *Helike I*, pp. 164-181
- GRANADOS, J.O. (1984) *Los primeros pobladores del llano barcelonés*. Publicacions del Museu d'Història de la Ciutat. Barcelona.
- GRANADOS, J.O.; MAZAIRA, L.; MIRÓ, M.T.; ROVIRA, C.; SALGOT, D. (1988) “Montjuïc dins el context del món ibèric laietà antic”, *Actes del VI Congrés Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 1987)*, pp. 211-218.
- GRAY, D.H.F. (1954) "Metal-working in Homer", *Journal of Hellenic Studies*, LXXIV, pp. 1-15
- GREAVES, R.H.; WRIGHTON, B. (1966) *Metalografía. Microscopía práctica*. Ed. Urmo. Bilbao
- GULIÁIEV, A.P. (1974) *Metalografía, tomo. 1*. E.P. “URSS”. Moscú.
- GURNEY, O.R. (1965) “Anatolia, c. 1750-1600 b.C.”, *The Cambridge Ancient History, vol. II, c. VI, sep.*, pp. 9-26

- GUSI, F. (1987) "L'estat actual de l'estudi de la iberització a la zona nord de Castelló", *Tribuna d'Arqueologia 1986-1987*, pp. 23-30
- HEICHELHEIM, F.M. (1958-70) *An Ancient Economic History*. Leiden.
- HERNÁNDEZ, J.A.; MURILLO, J.J. (1985) "Aproximación al estudio de la siderurgia celtibérica del Moncayo", *Caesaraugusta*, 61-62, pp. 177-190
- HEURGON, J. (1964) *Daily life of the Etruscans*. Thames & Hudson. London.
- HOOKER, J.T. (1984) "Troya", *Historia de las civilizaciones antiguas, vol. I*, COTTERELL, A. (ed.), pp. 306-312
- HOPPER, R.J. (1979) *Trade and industry in Classical Greece*. Thames & Hudson. London.
- IBAÑEZ, G.; MARTÍNEZ, A. (1991) *Sitges ibero-romanes a la base oriental del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelonès). Els anys 1972 a 1979*. Col. Fites i Documents, 1. Centre Excursionista Puig Castellar. Santa Coloma de Gramenet.
- JANIN, T.; CHARDENON, N. (1998) "Les premiers objets en fer en Languedoc occidental et en Roussillon (VIII s.av.n.è): types, chronologie et origine", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale*, FEUGÈRE-SERNEELS (dir.), Monographies Instrumentum, 4, pp. 56-64
- JARDÉ, A. (1979) *Les cereals dans l'antiquité grecque. La production*. Ed. de Boccard. Paris.
- JÖNS, H. (1994) "Le développement de la production du fer en Allemagne du Nord", *La sidérurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen (Besançon, 1993)*, pp. 247-253
- JULLY, J.J. (1979) "Koiné commerciale et culturelle phénico-punique et ibero-languedocienne en Méditerranée Occidentale a l'age du Fer", *Archivo Español de Arqueología*, 48, pp. 22-90
- JUNYENT, E. (1976-78) "Problemática general de la iberización en la Cataluña interior", *Ampurias*, 38-40, pp. 177-185.
- JUNYENT, E. (1992) "Els orígens del ferro a Catalunya", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 2, pp. 21-35.
- JUNYENT, E. (2002) "Els segles de formació: el bronze final i la primera edat del ferro a la depressió de l'Ebre", *Ilercavonia*, 3. I Jornades d'Arqueologia Ibers a l'Ebre (Tivissa, 2001), pp. 17-35

- KARAGEORGHIS, V. (1973) "Kition: Mycenaean and Phoenician", *Proceedings of British Academy*, LIX pp. 259-282
- KARAGEORGHIS, V. (1976) *Kition: Mycenaean and Phoenician discoveries in Cyprus*. Thames & Hudson. London
- KEDZIERSKI, Z.; STEPINSKI, J. (1989) "Classification of the manufacturing technology of double-edged swords of the 1st to 4th centuries AD from Europe", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 387-392
- KEESMANN, I; NIEMAYER, H.G. (1989) "Un centro primitivo de la elaboración de hierro en la factoría fenicia de Toscanos", *Minería y metalurgia en la antiguas civilizaciones mediterráneas y europeas, (Madrid, 1985), vol. I-II*, pp. 97-108
- KLEIN, J. (1972) "A Greek metal-working quarter: eight-century. Excavations on Ischia", *Expedition*, 14, 2, pp. 34-39
- KNOX, R. (1963) "Detection of Iron Carbide Structure in Oxide Remains of Ancient Steel", *Archaeometry*, 6, pp. 43-45
- KOVALIOV, S.I. (1989) *Historia de Roma*. Col. Textos, Akal ed. Madrid.
- KRISTIANSEN, K. (2001) *Europa antes de la Historia*. HCS, 314. Ed. Península. Barcelona.
- LANA SARRATE, C. (1926) *Metalografía y tratamientos térmicos industriales de hierros y aceros*. Ed. Espasa Calpe. Bilbao.
- LEBEAUPIN, D. (1998) "Ateliers de forgerons et témoins dispersés du travail du fer à Lattes (Hérault) (IVe s.av. –Ier s.ap.J.-C.)", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale*, FEUGÈRE-SERNEELS (dir.), Monographies Instrumentum, 4, pp. 80-95
- LOPEZ, A.; ROVIRA, J.; SANMARTÍ, E. (1982) "Excavacions al poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental).Campanya 1981". *Laietania* 2-3, pp. 32-35
- LOPEZ, A., ROVIRA, J.; SANMARTÍ, E. (1982). *Excavacions en el poblat laietà del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) (1980-81)*. Monografies Arqueològiques, 3. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Diputació de Barcelona. Barcelona.

- MADDIN, R.; MUHLY, J.D.; WHEELER, T.S. (1977) "Como empezó la Edad del Hierro", *Investigación y Ciencia*, 15, pp. 92-99.
- MADROÑERO, A. (1981) "Estudio de una pieza de la brida de un caballo y de un clavo encontrados en el yacimiento en curso de excavación ", a SIERRA, M. "Fuente de la Mota (Barchín del Hoyos, Cuenca)", *Noticiario Arqueológico Hispanico*, 11, pp. 222-227
- MADROÑERO, A. (1983-84) "Estudio metalúrgico de algunas piezas del Museo Arqueológico Provincial de Murcia", *Empúries*, 45-46, pp. 274-283
- MADROÑERO, A.; AGREDA, M.N.I. (1985) "Los hierros de la España prerromana", *Minería y metalurgia en las antiguas civilizaciones mediterráneas y europeas*, (Madrid, 1985), vol. I-II, pp. 113-115
- MAGGIANI, A. (1981) "Nuova evidenza archaeologiche all'isola d'Elba: i rivenimenti di età classica a ellenistica", *L'Etruria Mineraria. Atti del XII Convegno di Studi Etruschi e Italici (Firenze-Populonia-Piombino, 1975)*, pp. 173-192
- MALUQUER DE MOTES, J. (1945-46) "Las Culturas Halltáticas en Cataluña", *Ampurias*, VII-VIII, pp. 115-184
- MALUQUER DE MOTES, J. (1954-58) *El yacimiento hallstático de Cortes de Navarra. Estudio Crítico I*. Excavaciones en Navarra. Diputación Foral de Navarra. Pamplona.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1958) *El castro de los Castillejos en Sanchorreja*, Seminario de Arqueología, Universidad de Salamanca.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1963) "Sobre el uso de morillos durante la Edad del Hierro en la cuenca del Ebro", *Príncipe de Viana* 90-91, pp. 38-39
- MALUQUER DE MOTES, J. (1969) "Los Fenicios en Cataluña", *Tartesos y sus problemas. V Symposium Internacional de Prehistoria Peninsular (Jerez de la Frontera, 1968)*, pp. 241-250.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1971) "Late Bronze and Early Iron in the Valley of the Ebro", *The European Community in Later Prehistory. Studies in honour of C.F.C. Hawkes*, pp. 107-120
- MALUQUER DE MOTES, J. (1983) *El poblado paleoibérico de la Ferradura (Ulldecona, Tarragona)*, PIP, VII, p. 27. U.B. Barcelona.

- MALUQUER DE MOTES, J. (1984) *La necrópolis paleoibèrica de Mas de Mussols, Tortosa (Tarragona)*. P.I.P. VIII. U.B. Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1987) *La necrópolis paleoibèrica de Mianes en Santa Bàrbara (Tarragona)*, P.I.P. IX. U.B. Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1990) "Problemática general del hierro en Occidente", *Zephyrus*, XXXIX-XL, pp. 11-15
- MANGIN, M.; KEESMANN, I.; BIRKE, W.; PLOQUIN, A. (1992) *Mines et Métallurgie chez les Éduens. Le district sidérurgique antique et médiéval du Morvan-Auxois*. *Annals Litteraires de l'Universite de Besançon*. Paris.
- MAR, R.; RUIZ DE ARBULO, J. (1992) "El aspecto metalúrgico en la actividad comercial de Emporion", *Archeometallurgia. Recherche e prespective. Atti del Colloquio Internazionale di Archeometallurgia (1988)*, p. 141
- MARÉCHAL, J.-R. (1969) "Propagation du procédé direct de fabrication du fer et de l'acier par les Celtes et les Germains", *OGAM*, XXI, pp. 275-291
- MARÉCHAL, J.-R. (1988) "Il passaggio della metallurgia del rame a quella del ferro", *The first iron in the Mediterranean (Populonia-Piombino, 1983)*, *PACT*, 21, pp. 25-32
- MARSAL, M.; SIMON, J.; TARTERA, J. (1997) "De la bondad del hierro obtenido por el método directo", *IX Congreso Nacional sobre Propiedades Mecánicas (Barcelona, 1996)*, pp. 449-453
- MARTIN, M.A. (1994) "Els antecedents ibèrics de la ciutat de Gerunda", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, pp. 93-99
- MARTIN COSTEA, A.; RUIZ ZAPATERO, G. (1980) "La metalurgia del hierro en el poblado protohistórico de Vallipón (Teruel)", *Revista de Metalurgia CENIM*, vol. 16, 1, pp. 31-40.
- MARTIN COSTEA, A.; RUIZ ZAPATERO, G. (1981) "Terraceras I: Arqueometalurgia de un poblado del Bronce Final-Hierro Inicial en la depresión de Mas de las Matas (Teruel)", *Revista de Metalurgia CENIM*, vol. 17, 3, pp. 187-196.
- MARTÍNEZ, V.; VICENTE, J. (1966) *El poblado ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958*. Memòries de la secció Històrico-Arqueològica, XXIV. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

- MASCORT, N.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1989) "L'establiment protohistòric d'Aldovesta (Benifallet, Baix Ebre). Un punt clau del comerç fenici a la Catalunya meridional", *Tribuna d'Arqueologia 1987-1988*, pp. 69-76
- MATA-PERELLÓ, J.M. ((1979) "Les minealitzacions de Manganès de Natjà (Llitera) i d'Estopinyà (Baixa Ribagorça). Països Catalans", *Acta Geològica Hispànica*, 14, pp. 121-124
- MATA-PERELLÓ, J.M. (1990) *Els Minerals de Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- MATA-PERELLÓ, J.M.; SANZ, J. (1988) *Guia d'identificació de minerals (Països Catalans i d'altres)*. Parcir Ed.Sel. Manresa.
- MATTUSCH, C.C. (1977) "Bronze and ironworking in the Area of the Athenian Agora", *Hesperia*, 46-4, pp. 340-379
- MAYA, J.L. (1977) *Lérida prehistòrica*. Dilagro Ed. Lleida.
- MAYA, J.L. (1985) "Silos de la primera Edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona", *Estudios de la Antigüedad*, 2, pp. 147-218.
- MAYA, J.L. (1990) "¿Bronce Final o primera edad del hierro?. La problemática en el marco de la depresión prelitoral", *Limes*, 0, pp. 31-43
- MAYA, J.L.; BARBERÀ, J. (1993) "Etnogénesis y etnias prerromanas en Cataluña", *Complutum*, 2-3, pp. 167-184
- MAYA, J.L.; DÍEZ CORONEL, J.L.; PUJOL, A. (1975) "La necrópolis tumular de incineración de Pedrós. Serós (Lérida)", *XIII Congreso Nacional de Arqueología (Huelva, 1973)*, pp. 611-622
- MAZAR, B. (1971) "The philistines and their wars with Israel", *The World History of the Jewish people*, vol. III, pp. 164-179
- MELE, A. (1982) "Elementos formativos de los ethne griegos y disposiciones político-sociales", *Historia y civilización de los Griegos*, vol. I, pp. 35-81
- MELGAREJO, J.C. (1987) *Estudi geològic i metal·logenètic del Paleozoic del Sud de les Serralades Costaneres Catalanes*. Tesi Doctoral Inèdita. Universitat de Barcelona.
- MENDEZ, A.; VELASCO, F. (1984) "La Muela de Alarilla. Un yacimiento de la Edad del Bronce en el valle medio del río Henares", *Revista de Arqueología*, 37, pp. 6-15

- MOHEN, J.P. (1980) *L'Age du Fer en Aquitaine du VIII au III siècle avant Jésus-Christ*, Mémoires de la Société Préhistorique Française, XIV. Paris.
- MOHEN, J.-P. (1992) *Metalúrgia Prehistórica. Introducción a la paleometalurgia*. Masson Ed. Barcelona.
- MOLAS, D.; PUIG, F.; RAFEL, N. (1986) "La necròpolis de Coll del Moro. Sector Les Maries. Campaña 1984 (Gandesa, Terra Alta)", *Tribuna d'Arqueologia 1985-1986*, pp. 43-51.
- MOLERA, P. (1991). *Tratamientos térmicos de los metales*. Col. Productica, Ed. Marcombo. Barcelona.
- MONTERO, I.; CONSUEGRA, S.; ROVIRA, S. (1988) "Arqueometalúrgia. Fuente auxiliar de la historia", *Revista de Arqueología*, 85, pp. 8-11
- MOREL, J.-P. (1981) "Le commerce étrusque en France, en Espagne et en Afrique", *L'Etruria Mineraria. Atti del XII Convegno di Studi Etruschi e Italici (Firenze-Populonia-Piombino, 1975)*, pp. 463-508
- MORER, J.; RIGO, A. (1999) *Ferro i ferrers en el món ibèric. El Poblat de Les Guàrdies (El Vendrell)*. Aucat – Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MORET, P. (2002) "Reflexiones sobre el periodo ibérico pleno (s. V- III a.C.) en el Bajo Aragón y zonas vecinas del curso inferior del Ebro", *I Jornades d'Arqueologia Ibers a l'Ebre (Tivissa, 2001)*, pp. 111-136
- MUNILLA, G. (1987) *Los bronzes paleoibéricos de uso personal en Occidente*. Tesis doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.
- MUNILLA, G. (1991) "Elementos de influencia etrusca en los ajuares de las necrópolis ibéricas", *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica (Barcelona, 1990)*, pp.107-175
- NA'AMAN, N. (1981) "Economic aspects of the Egyptian Conquest of Canaan", *Israel Exploration Journal*, 31, pp. 172-185
- NEUBURGER, A. (1930) *The technical arts and sciences of the ancients*. London.
- NICKELS, A.; PELLECUER, C.; RAYNAUD, C.; ROUX, J.-C.; AGDE, M. (1981) "La nécropole du Premier Age du Fer d'Agde; les tombes à importations grecques", *Melanges de l'Ecole Française de Rome*, 93, 1, pp. 89-125

- NOSEK, E.-A. (1994) "The Metallography of gromps", *La sidèrurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen* (Besançon, 1993), pp. 65-73
- OLIVA, M.; RIURO, F. (1968) "Nuevos hallazgos en la necrópolis hallstática de Anglés (Gerona)", *Pyrenae*, 4, pp. 67-99.
- OLIVE, C.; UGOLINI, D. (1998) "Le travail du fer à Béziers (Hérault) pendant l'Age du fer", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale*, Monographies Instrumentum, 4 pp. 76-79
- OLIVER, A.; GUSI, F. (1991) "Los primeros contactos comerciales mediterráneos en el norte del País Valenciano (siglos VII-VI a.C.)", *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica* (Barcelona, 1990), pp. 197-213
- OLIVER, A. (1996) *Poblamiento y territorio protohistóricos en el llano litoral del Baix Maestrat (Castellón)*. S.C.C. Castelló.
- PALLARÈS, R.; GRACIA, F.; MUNILLA, G. (1985) "Cerámicas áticas y de barniz negro del poblado ibérico de la Moleta del Remei", *Empúries*, 47, pp. 120-129
- PALOL, P. de (1948): "Una necrópolis de la Edad del Hierro descubierta en la Camallera", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. III, pp. 252-256.
- PALOL, P. de (1958): *La Necrópolis hallstática de Agullana (Gerona)*. B.P.H., vol. I. Madrid.
- PASCUAL, R.; BARBERÀ, J. (1964-65) "El yacimiento prerromano de Puig Castell (Vallgorguina, Barcelona)", *Ampurias*, XXVI-XXVII, pp. 234-235
- PASCUAL, R.; BARBERÀ, J. (1980) "Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)", *Ampurias*, 41-42, pp. 203-240
- PAUTREAU, J.P. (1989) "The transition from Bronze Age to Iron Age in France: economic, cultural and spiritual change", *The Bronze Age – Iron Age Transition in Europe (aspects of continuity and change in European societies c. 1200 to 500 BC)*, BAR, 483, pp. 204-262
- PELLICER, M. (1982) "La influencia orientalizante en el Bronce Final-Hierro del Nordeste hispano", *Habis*, 13, pp. 211-237.

- PELLICER, M. (1984) "La problemática del Bronce Final-Hierro del Nordeste hispano: elementos del sustrato", *Scripta Praehistorica. Francisco Jordá. Oblata*. Salamanca.
- PÉREZ, S. (1991) "Estudi d'un grafit ibèric procedent del Turó de Ca N'Olivé (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)", *Limes 1*, pp. 134-136.
- PEREZ-SALA, M.; GARCIA, J. (2002). "El jaciment arqueològic del Mas Català. Un assentament rural a època ibèrica situat a la vall de Cabrera de Mar", *Laietania*, 13, pp. 5-48
- PETIT, P. (1986) *Historia de la Antigüedad*. Labor Universitaria. Barcelona.
- PHOTOS, E. (1989) "Furnace illustrations on the black and red figure vases: a new look at an old problem", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 287-306
- PIASKOWSKI, J. (1989) "Metallographic examinations of ancient and medieval iron implements found on the territories of Poland", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 407-427
- PIJOAN, J. (1906) "Una estación pre-romana en Cataluña", *H.S.* 54, p. 483.
- PLA BALLESTER, E. (1968) "Instrumentos de trabajo ibéricos en la región valenciana", *Estudios de economía antigua en la Península Ibérica*, pp. 143-190
- PLEINER, R. (1969) "Experimental smelting of steel in early medieval furnaces", *Památky archeologické, LX*, pp. 458-487
- PLEINER, R. (1969) *Iron working in Ancient Greece*. National Technical Museum. Praga.
- PLEINER, R. (1977) "The technology of three Assyrian iron artifacts from Khorsabad", *Journal of Near Eastern Studies*, 38, pp. 83-91
- PLEINER, R. (1980): "Early Iron Metallurgy in Europe", *The coming of the Age of Iron*, WERTIME-MUHLY (eds.), pp. 375-415
- PLEINER, R. (1988) "Les débuts de la métallurgie du fer chez les Celtes", *Les Princes celtes et le Méditerranée*, pp. 179-185
- PLEINER, R. (1989) "Iron –making an -working on the territory of Czechoslovakia until middle Ages (Recent results)", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 93-107

- PLEINER, R. (1994) "Early bloomeries in Central Europe", *La sidèrurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen (Besançon, 1994)*, pp. 181-188
- PLEINER, R. (1996) "La primitiva producció de forja en la Europa Central y Oriental", *Jornada de Siderúrgia Antiga*, pp. 1-4
- PLEINER, R. (1997) "Les primeres produccions de ferro a l'Europa Central i Oriental", *Cota zero, n. 13*, pp. 71-84
- PONS, E. (1981-82) "Procediments de fabricació dels primers objectes de ferro trobats a l'Empordà", *Pyrenae 17-18*, pp. 287-298
- PONS, E. (1983) "Introducció aproximativa de la metal·lúrgia del ferro antic a Catalunya", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, XXVI*, pp. 45-61
- PONS, E. (1984) *L'Empordà de l'edat del bronze a l'edat del ferro (1100-600 a.C.)*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Generalitat de Catalunya - Diputació de Girona. Girona.
- PONS, E. (1987) "El pas de l'Edat del Bronze a la del Ferro a Catalunya", *Pyrenae, 23*, pp. 15-27
- PONS, E.; VILA, M.V. (1975-77) "Nuevos aportes al estudio de la necrópolis de Perelada", *XIV Congreso Nacional de Arqueología (Vitoria 1975)*, pp. 681-694
- HERRERO, A.; PLANELL, J.A.; PRADO, J.M.; TARTERA, J. (1989) *Introducción a la metalurgia*. Publicacions de la Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona.
- PRAKASH, B. (1989) "Methods of iron-making in early India", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 307-332
- PRITCHARD, (1966) *La sabiduría del antiguo Oriente*. Ed. Garriga. Barcelona.
- PRITCHARD, J.B. (1971) "The Phoenicians in their homeland", *Expedition, 14, núm.1*, pp. 14-23
- PRZEWORSKI, S. (1939): *Die Metallindustrie Anatoliens in der Zeit vor 1500-700 vor Chr.* Rohstoffe Technik Produktion. Leiden.
- PUGLIESE CARRATELLI, G. (1982) "El mundo griego del segundo al primer milenio a.C.", *Historia y civilización de los Griegos, vol. I*, pp. 13-31
- PUJOL, J. (1991) "Assaig d'interpretació de l'època ibèrica al Maresme", *Laietania, 6*, pp. 19-33

- PUJOL, J.; GARCIA ROSELLÓ, J. (1985) "El grup de sitges de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme)", *Laietania*, 2-3, pp. 46-141
- PUJOL, J.; GARCIA ROSSELLÓ, J. (1994). "El poblament ibèric dispers al Maresme Central: l'exemple de Can Bada (Mataró) i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins el naixement d'lluro", *Laietania*, 9, pp. 87-130
- QUESADA, F. (1993) "Soliferea de la edad del hierro en la Península Ibérica", *Trabajos de Prehistoria*, 50, pp. 159-183
- QUESADA, F. (1999) *El armamento ibérico. Estudio tipológico, geográfico, funcional, social y simbólico de las armas en la cultura ibérica (s. VI-I a.C.)*. Monographies Instrumentum, 3. Ed. Mergoïl. Montagnac.
- RAFEL, N. (1989) *La necròpolis del Coll del Moro de Gandesa: Les estructures funeràries*. Col·lecció Monografies, 1. Ajuntament de Tarragona. Tarragona.
- RAFEL, N. (1991) *La necròpolis del Coll del Moro de Gandesa. Els Materials*. Publicacions de la Diputació de Tarragona. Tarragona.
- RAMON, E. (1995) "La necròpolis protohistòrica de Milmanda (Vimbodí)", *Citerior*, 1, pp. 107-117
- RAMON, J. (1996) "Las relaciones de Eivissa en época fenicia con las comunidades del Bronce Final y Hierro Antiguo de Catalunya", *Gala*, 3-5, pp. 399-422
- RÉTIF, M. (98) "Indices de métallurgie protohistorique du fer à Martigues (Bouches-du-Rhône)", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale*, FEUGÈRE-SERNEELS (dir.), Monographies Instrumentum, 4 pp. 96-109
- RIBAS, M. (1934). *Origen i fets històrics de Mataró*. Impremta Minerva. Mataró.
- RIBAS, M. (1994). "Restes ibèriques en el Turó dels Oriols (Cabrera de Mar)", *Laietania*, 9, pp. 7-17
- RICHARD, T. (1838) *Études sur l'art d'extraire immédiatement le fer de ses minerais sans convertir le métal en fonte*. Ed. L. Mathias. Paris.
- RICKARD, T.A. (1939) "The primitive smelting of iron", *American Journal of Archaeology*, LXIII, vol. 1, pp. 83-101.
- RIUS, J. (1945). *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona.

- RODÀ, I. (1977) "Dispersión del poblamiento en el término de Barcelona en la época anterromana", *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XVII, pp. 47-92.
- RODRIGUEZ DUQUE J.I. (1986) "La Serra del Calvari (La Granja d'Escarp, Lleida). Noves dades sobre l'edat del Ferro al Baix Segre", *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 1984)*, pp. 127-134
- RODRIGUEZ DUQUE J.I. (1991) "Algunes dades sobre l'Edat del Ferro al Segrià: el jaciment de La Serra del Calvari (La Granja d'Escarp) i altres del seu entorn", *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, pp. 79-80
- ROSTOVITZ, A. (1967) *Historia Social y Económica del mundo helenístico*, vol. I-II. Espasa – Calpe. Madrid.
- ROTHENBURG, B.; TYLECOTE, R.F. (1991) "A unique assyrian iron smithy in the Northern Negev (Israel)", *Revue of the Institute of Archaeo-Metallurgy Studies*, 17, pp. 11-14
- ROVIRA, C. (1992) "Recursos minerals i producció metal·lúrgica a l'Empordà durant la protohistòria", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos 1992*, pp. 311-328
- ROVIRA, C. (1993) "Estudi arqueometal·lúrgic de l'Illa d'en Reixac-Ullastret (Baix Empordà)", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 3, pp. 65-149.
- ROVIRA, C. (1998) "Les premiers objets en fer de Catalogne", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale*, FEUGÈRE-SERNEELS (dir.), Monographies Instrumentum, 4, pp. 46-52
- ROVIRA, S. (1986) "Métodos analíticos aplicados al estudio y conservación de materiales arqueológicos", *Revista de Arqueología.*, 47, pp. 15-17
- ROVIRA, S. (1986) "Arqueología y arqueometalúrgia", *Boletín de la Asociación Española de Amigos de la Arqueología*, 27, pp. 47-48
- ROVIRA, S. (1997) "Metodologia per a la investigació arqueometal·lúrgica. Una revisió crítica", *Cota Zero*, 13, pp. 9-18
- RUBINSON, K.A.; RUBINSON, J.F. (2001) *Análisis Instrumental*. Fondo de Cultura Económica. Madrid.
- RUIZ GÁLVEZ, M.L. (1987) "Bronce atlántico y cultura del Bronce Atlántico en la Península Ibérica", *Trabajos de Prehistoria*, 44, pp. 251-264

- RUIZ RODRÍGUEZ, A.; MOLINOS, M. (1993) *Los Íberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Crítica. Barcelona.
- RUIZ ZAPATERO, G. (1984): "El comercio protocolonial y los orígenes de la iberización: dos casos de estudio, el Bajo Aragón y la Cataluña interior", *Kalathos*, 3-4, pp. 51-70
- RUIZ ZAPATERO, G. (1985) *Los Campos de Urnas del N.E. de la Península Ibérica*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid.
- RUIZ ZAPATERO, G. (1985) "Una cabaña de Campos de Urnas en Los Regallos (Candasnos, Huesca)", *Bolskan*, 2, pp. 77-109
- RUIZ ZAPATERO, G. (1992) "Comercio protohistórico e innovación tecnológica: la difusión de la metalurgia del hierro y el torno de alfarero en el NE de Iberia", *Gala*, 1, pp. 103-116
- SANCHEZ, E. (1984) *El poblament prerromà del Bages*. Caixa d'Estalvis de Manresa. Manresa.
- SANAHUJA, E. (1971) "Instrumental de hierro agrícola e industrial de la época ibero-romana en Cataluña", *Pyrenae*, VII, pp. 61-110
- SANMARTÍ, E. (1993) *Una tomba de guerrer de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona)*. Treballs del Museu de Granollers, 1. Granollers.
- SANMARTÍ, E. (1994) "Dos punyals celtibèrics procedents del Turó del Vent", *Lauro*, 6, pp. 3-8
- SANMARTÍ, E.; BARBERA, J.; COSTA, F.; GARCIA, P. (1982) "Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental, Barcelona)", *Ampurias*, 44, pp. 71-103
- SANMARTÍ, J. (1986) *La Laietania ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesis Doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.
- SANMARTÍ, J.; BELARTE, M.C.; SANTACANA, J.; ASENSIO, D.; NOGUERA, J. (2000) *L'assentament del bronze final i primera edat del ferro al Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre)*. Il·l·lucavonia, 2, CERE – UB.
- SANMARTÍ, J.; GILI, E.; RIGO, A.; DE LA PINTA, J.LL. (1992) *Els primers pobladors de Santa Coloma de Gramenet. Dels orígens al món romà*. Col·lecció Història de Santa Coloma de Gramenet. Santa Coloma de Gramenet.

- SCHUBART, H. (1986) "El asentamiento fenicio del siglo VIII a.C. en el Morro de Mezquitilla (Algarrobo, Málaga)", *Los fenicios en la Península Ibérica*, vol. I, OLMO-AUBET (eds.) pp. 59- 83
- SEERNELS, V. (1993) *Archéométrie des scories de fer. Recherches sur la sidérurgie ancienne en Suisse occidentale*. Cahiers d'Archéologie Romande, 61. Lausanne.
- SEERNELS, V. (1997) "L'estudi dels rebutjos metal·lúrgics i la seva aportació a la comprensió de la indústria del ferro", *Cota Zero*, 13, pp. 29-42
- SEERNELS, V. (1998) "La chaîne opératoire de la sidérurgie ancienne", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale*, FEUGÈRE-SERNEELS (dir.), Monographies Instrumentum, 4, pp. 7-44
- SERRA RÀFOLS, J.C.(1931) "Llocs d'habitació ibèrics de la Costa de Llevant", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VIII, p. 45-47
- SERRA RÀFOLS, J.C. (1942) "El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana", *Ampurias*, IV, pp. 69-110
- SERRA RÀFOLS, J.C. (1968): "Notes sobre la indústria del ferro a Catalunya abans de la romanització", *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 5, pp. 9-22.
- SERRA RÀFOLS, J.C. (1974) "Las relaciones comerciales entre Iberia y Grecia durante la segunda edad del hierro", *Simposio Internacional de Colonizaciones (Barcelona, 1971)*, pp. 217-221
- SIM, D. (1998) *Beyond the Bloom. Bloom refining and iron artifact production in the Roman world*. BAR International Series 725. Oxford.
- SIMON, J. (1992) *La farga catalana*. Monografies de Tecnologia, 1. Societat Catalana de Tecnologia, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- SIMON, J. (2001) "Arqueología experimental en la ferrería de Agorregui; relaciones con la farga catalana", *La ferrería y los molinos de Agorregui*, M.M. URTEAGA (ed), pp. 165-193
- SIMON, J. (2001) "Identificació de les restes arqueològiques provinents de la farga", *Jornades sobre Sant Joan i la Farga (S. Joan, 1999)*, pp. 81-99
- SIMON, J.; AULADELL, J.; PRADO, J.M. (1997) "Aproximación a las propiedades mecánicas de los útiles de hierro prerromanos en la

- Layetania (Montjuïc-Barcelona)", *IX Congreso Nacional sobre Propiedades Mecánicas (Barcelona, 1996)*, pp. 372-377
- SIMON, J.; GOMEZ, J.; MARSAL, M.; PEREZ SUÑÉ, J.M.; PLANA, F.; REVILLA, V. (1998) "Función de la Siderurgia en la Cataluña romana", *Recherches sur l'économie du fer en Méditerranée nord-occidentale. Monographies Instrumentum, 4*, pp. 222-250
- SIMON, J.; GOMEZ, J.; PÉREZ SUÑÉ, J.M. (1995) "Un taller de forna en la villa romana del Vilarenc, Calafell (Baix Penedès, Tarragona)", *La farga catalana en el marc de l'arqueologia siderúrgica. Primer Simposi Internacional sobre la Farga Catalana (Ripoll, 1993)*, pp. 115-124
- SIMON, J.; GOMEZ, J.; PEREZ SUÑÉ, J.M.; POU, J.; REVILLA, V. (1995) "The production of Roman rural ironworkers in the northeast of Hispania Tarraconensis", *The importance of Ironmaking. Technical innovation and Social change (Norberg, 1995)*, pp. 107-114
- SIMON, J.; GOMEZ, J.; PEREZ SUÑÉ, J.M.; REVILLA, V. (1997) "Notes sobre la siderúrgia romana a Catalunya", *Cota Zero, 13*, pp. 85-92
- SIMON, J.; MARSAL, M.; PEREZ SUÑÉ, J.; GÓMEZ, J. (1999) "Caracterización de escorias metálicas y su interpretación en el contexto histórico-arqueológico", *II Congreso Nacional de Arqueometría (Zaragoza, 1999)*, pp. 217-229
- SIMON, J.; MARSAL, M.; PLANA, F. (2003) "Normativa de estudio de una escoria de hierro", *Actas del V Congreso de Arqueometría (resúmenes) (Puerto de Santa María, 2003)*, pp. 163-164
- SIMON, J.; MARSAL, M.; TARTERA, J.; PLANA, F.; TRAVERIA, A.; TOMAS, E. (1995) "Estudi de les fases presents en un forn experimental de farga catalana", *Simposi Internacional sobre Farga Catalana. La Farga Catalana en el marc de l'Arqueologia Siderúrgica (Andorra, 1993)*, pp. 139-155
- SIMON, J.; TARTERA, J.; MARSAL, M.; AULADELL, J. (2003) "De los Íberos al Imperio Romano. Evolución tecnológica del hierro", *IX Congreso de ciencia y tecnología metalúrgicas (Madrid, 2003)*, (en premsa)
- SKOOG, D.A.; WEST, D.M. (1982) *Análisis Instrumental*. Nueva Ed. Interamericana. México.

- SNODGRASS, A.M (1962) "Iron Age Greece and Central Europe", *American Journal of Archaeology*, 66, pp. 54-96.
- SNODGRASS, A.M. (1980) "Iron and early metallurgy in the Mediterranean", *The Coming of the Age of Iron*, WERTIME-MUHLY (eds.) pp. 335-374
- SUNYER, E. (1999) "Noves aportacions a l'estudi de les explotacions de mineral de ferro dels turons de Barcelona ciutat", *Finestrelles*, 10, pp. 67-78
- TARRADELL, M. (1962) *Les arrels de Catalunya*. Ed. Vicens Vives. Barcelona.
- THOMPSON, F.C. (1980) "Estudios microscópicos de metales antiguos", *Ciencia en Arqueología* (BROTHWELL-HIGGS, ed.), pp. 576-585
- TOLEDO, A. (1982) "La cova de Les Monges. Un habitat de l'Edat del Bronze, Sadernes, Alta Garrotxa", *Cypselia IV*, pp. 69-89
- TOMAS, E.; SIMON, J. (1992) "La farga catalana. Mineralogic study of the ores and metallurgical study of the processes", *Archeometallurgia. Recherche e prespective. Atti del Colloquio Internazionale di Archeometallurgia (1988)*, pp. 135-139
- TYLECOTE, R.F. (1987) *The early history of metallurgy in Europe*. Longman Archeological Series. London.
- TYLECOTE, R.F. (1992) "Extraction metallurgy: historical development and evolution of the processes", *Archeometallurgia. Recherche e prespective. Atti del Colloquio Internazionale di Archeometallurgia (1988)*, pp. 25-51
- URTEAGA, M. (1995) "The hydraulic ironworks of Agorregi, Gipuzkoa – Basque Country", *The importance of Ironmaking. Technical innovation and Social change (Norberg, 1995)*, pp. 335-342
- URTEAGA, M. (1996) "Siderurgia medieval en Gipuzkoa. Haizeolas, Ferrerías masuqueras y ferrerías mazonas", *I Jornadas sobre minería y tecnología en la Edad Media peninsular*, pp. 543-558
- URTEAGA, M. (2002) "Arqueología experimental en la ferrería de Agorregi, Aia (Guipúzkoa)", *La ferrería y los molinos de Agorregui*, M.M. URTEAGA (ed), pp. 127-163
- VAROUFAKIS, G.J. (1989) "Greece: an important metallurgical centre of iron in antiquity", *Archaeometallurgy of iron (1967-1987) (Liblice 1987)*, pp. 279-286

- VILA, M.V. (1976): "El armamento de hierro de Capsec", *Pyrenae*, XII, pp. 141-147
- VILADEVALL, M. (1979) "Estudio preliminar sobre las posibilidades metalogenéticas del ámbito catalán", *Acta Geológica Hispánica*, t. 14, pp. 113-116
- VILASECA, S. (1943) *El poblado y necrópolis prehistóricos de el Molá (Tarragona)*. Acta Arqueológica Hispana, I. Madrid.
- VILASECA, S. (1973) *Reus y su entorno en la prehistoria, vol. I-II*. Asociación de Estudios Reusenses. Reus.
- VILASECA, S.; SOLE, J.M.; MAÑÉ, R. (1963) *La necrópolis de Can Canyis (Banyeres, Prov. de Tarragona)*. Trabajos de Prehistoria, VIII. Madrid.
- VOSS, O. (1994) "Iron Age and Medieval Iron Smelting in Denmark", *La sidérurgie ancienne de l'Est de la France dans son contexte européen (Besançon, 1993)*, pp. 293-301
- WEINSTEIN, J.M. (1981) "The Egyptian Empire in Palestina: a reassessment", *Butlletin of the American Schools of Oriental Research*, 241, pp. 1-28
- YOUNG, W.J. (1978) "Application of science to the dating of works of art", *Proceedings of the Seminar: September, 23—25 (1974)*. The Research Laboratory . Museum of Fine Arts. Boston.
- ZAMORA, D.; GUITART, J.; GARCIA ROSELLÓ, J. (1991) "Fortificacions a la Laietània litoral: Burriac (Cabrera de Mar) i el Turó d'en Boscà (Badalona). Cap a un model interpretatiu de l'evolució del poblament ibèric laietà", *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (segles IV-III a.C.) (Manresa, 1990)*, pp. 337-353
- ZAMORA, D.; PUJOL, J.; GARCIA ROSELLÓ, J.; CERDÀ, J.A. (1994) "Troballa d'una nova sitja ibèrica del jaciment de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)", *Pyrenae*, 25, pp. 181-204

FONTS ESCRITES

- ARISTOFAN. *La Paix*. Traducció d' A. Willems i A. Lebear (2002). Librairie Générale française. Paris.
- AVIÈ, RUF FEST. *Ora Marítima*. Traducció A. Schulten (1955). Fontes Hispaniae Antiquae, I. U.B. Barcelona.
- La Bíblia*. Versió dels textos originals i notes pels Monjos de Montserrat, 2ª edició (1970). Editorial Casal i Vall. Andorra.
- DIODOR SÍCUL. *Books*. Traducció C.H. Oldfather (1976). Loeb Classical Library. Harvard University Press. Cambridge (Mass.) – London.
- ESTRABÓ. *Geografia de Iberia*. Traducció d'A. Schulten (1952). Fontes Hispania Antiquae, II. U.B. Barcelona.
- HERODOT. *History*. Traducció de G.C. Macaulay, m.a. (1890). Mac Millan & Co. London – New York.
- HESIODE. *The works and days. Theogony. The shield of Herakles*. Traducció de R. Lattimore (1959). University of Michigan Press. Detroit.
- HOMER. *La Ilíada*. Traducció de Joan Alberich, 4ª edició (2002). L'Esparver Clàssic, 19. Ed. de la Magrana. Barcelona.
- HOMER. *L'Odíssea*. Traducció de Carles Riba, 1ª edició (1993). L'Esparver Llegir, 43. Ed. de la Magrana. Barcelona.
- LIVI, TITUS. *Books, I-XIV*. Traducció de B.O. Foster (1987). Loeb Classical Library. Harvard University Press. Cambridge (Mass.) – London.
- PLINI, GAI SEGON. *Natural History*. Traducció H. Rackham (1991). Loeb Classical Library. Harvard University Press. Cambridge (Mass.) – London.
- PLUTARC. *Moralia*. Traducció de C. Morales y J. García López (1992). Ed. Gredos. Madrid.
- POMPONI MELLA. *De chorographia*. Traducció de V. Bejarano (1987). Fontes Hispaniae Antiquae, VII. U.B. Barcelona.
- PTOLOMEU, CLAUDI. *Geographías Hyphégesis*. Traducció de V. Bejarano (1987). Fontes Hispaniae Antiquae, VII. U.B. Barcelona.
- XENOFONT. *Agesilaos*. Traducció de P. Cartledge (1987). Duckworth. London.